

Особливості формування і становлення національних підстав методики вивчення української літератури

Олексій Вертій,
доктор філологічних наук
Суми

В статті зроблено стислий огляд педагогічної думки в Україні від найдавніших часів до кінця XVIII ст., визначено джерела та особливості становлення української національної ідеї в методиці вивчення української літератури.

Ключові слова: освіта, виховання, школа, вивчення, література.

Стаття перша

Удосконалення форм і методів вивчення української літератури в школі на сучасному етапі їх становлення здебільшого відбувається у відриві від звичаїв національного шкільництва, сформованих нашими попередниками упродовж століть. Пояснюється це тим, що вітчизняна педагогічна, психологічна, літературознавча та народознавча науки розвивались в умовах заборон царським та комуністичним режимами не лише української мови, а й всього національно своєрідного, того, що виражало сутність української національної духовності, українського національного характеру та укладу нашого національного життя загалом. Зрозуміло, що за таких обставин про Національну ідею як основоположну підставу вивчення української літератури не могло бути й мови. Відтак сучасна методика стоїть перед необхідністю з'ясування 1) джерел зародження цієї ідеї, 2) особливостей її формування і становлення в українській педагогічній думці та 3) визначення структури і змісту української національної ідеї в методиці вивчення нашого національного письменства в школі. Саме у зв'язку з цією проблемою й зробимо стислий огляд особливостей формування і становлення національних підстав методики вивчення української літератури в історії української педагогічної думки, освіти та школи.

Народна педагогіка про освіту та виховання. Високий рівень освіченості та культури українського народу завжди привертала увагу не лише наших близьких, а й далеких сусідів. Ось як, наприклад, відгукується про давньоруських воїнів свідок облоги ними у 865 р. міста Царгорода патріарх Фотій: "Нарід ... без страху... Нарід неславний, нарід, якого й не рахували, нарід, що ставили (його) нарівні з рабами, невідомий — та здобув ім'я, незначний — та став славним, зневажений і бідний — та дійшов високого становища й незчисленного багатства".¹ Зауважимо: цей захоплений відгук — відгук про своїх ворогів. А відомий німецький письменник, філософ та етнограф Йоганн Готфрід Гердер (1744—1803) у "Деннику моїх подорожей" (1769), ознайомившись з історією та культурою українського народу, передбачав йому велике майбутнє, визначаючи за ним провідну роль у загальнолюдському поступі: "Україна стане колись новою Грецією: прекрасне підсоння цього краю, весела вдача народу, його музичний хист, родюча земля, колись прокинуться: з тільки малих племен, якими чейже були колись греки, повстане велика, культурна нація і її межі простягнуться до Чорного моря, а відтіля ген, у далекий світ".² "Українці вельми інтелігентні, вільнолюбний дух почувається в їх зверхньому вигляді",³ — писав у 1807 р. знаменитий географ данського походження, прихильник Наполеона Мальт-Брюн.

Справді-бо, освіта, виховання, культура народу такого високого, загальноновизнаного рівня не могла сформуватись на невеликому проміжку історії. Вони — закономірний наслідок історико-духовного поступування нації. Дослідники української писемності, школи та педагогіки сьогодні переконливо доводять, що ще задовго до появи християнства, а саме в епоху пізнього палеоліту, на теренах сучасної України "закріпились уявлення про виховання в сім'ї, традиції виховної діяльності, перші постулати народної педа-

гогіки, яка вже в інший історичний час розвинеться і переросте в національну етнопедагогіку", що саме в цей час прадавнє населення України для передачі господарського досвіду, виховання бійцівських (мисливських) якостей підлітків створило своєрідні навчальні організації, які також стали прообразом майбутніх шкіл.⁴ Згодом у такий само спосіб навчали й військовому мистецтву.

"Найвищою ідеєю українського язичництва, — пише з цього приводу Г.Лозко, — є філософія вічного життя, обоження природного начала Всесвіту, радість існування на землі. Вважалося, що в потойбічний світ людина відходить такою, якою була за життя: або вільною і багатою, або нікчемним рабом, яким і перебуває вічно".⁵ Як бачимо, виховні настанови язичництва були пов'язані з вихованням честі, гідності, звитяги, свободолюбства, у них закладена ідея природовідповідності, обов'язку перед своїм родом і народом, що знайшло свій подальший розвиток у пізніші часи. "Тому, — продовжує далі Г.Лозко, — кожен член первісного суспільства намагався за життя досягти найвищих почестей, шани, багатства, відзначитися на полі бою чи в повсякденній праці. Звідси — одвічне прагнення військової верстви, в т.ч. українського козацтва, до свободи. Звідси і традиційне несприйняття зверхності над собою, повага до іншої особистості і живучість ідеї "краще смерть, ніж рабство", якою вже тисячі років живиться український патріотизм.⁶ Це також той ґрунт, на якому мають формуватися основоположні підстави вивчення української літератури в школі.

У своїй багатовіковій практиці навчання і виховання український народ одно з найважливіших місць відводить рідній мові, звичаям, обрядам, народній поезії, які зберігають у собі не лише історичні знання, особливості національного характеру і світогляду, а й активізують історичну пам'ять, уяву, мислення, ставлять перед необхідністю усвідомлено осмислювати ті чи інші події, явища у процесі їх пізнання і передачі новим поколінням. За того світ у процесі такого пізнання і передачі обожається, але обожається без поклоніння. Він, тобто світ, "пророджується, втілюється, суб'єктивізується у постаті представника конкретного роду, певного народу" і "уже цим фактично виконується завдання перетворення цінностей світової спільноти на цінності особистісні, які керують діяльністю людини".⁷ На жаль, сучасна українська школа і педагогіка не приділяють достатньої уваги спадкоємності знань, взаємозв'язку поколінь у передачі та розвитку цих знань, що було і є характерним для народної дидактики. У її глибинах закладались і пройшли складні та довготривалі шляхи свого становлення і такі дидактичні принципи, як принцип природовідповідності, родоцентризму (родовідповідності), розвиваючого та виховуючого навчання, наочності, міцності знань, зв'язку навчання з життям і т.д. Серед методів навчання у народній дидактиці виділяють бесіду, наочність, розповідь, опис, пояснення, кількаразове наслідувальне повторення, виконання практичних завдань за зразком, дидактичні, рухливі, драматизовані та епізодичні ігрові прийоми, загадки, лічилки, скоромовки, різні способи самовираження учня, які перетворювали його з пасивного споглядача на дієвого організатора, співтворця навчально-

го процесу і т.д.⁸ Завдання ж сучасних методистів та учителів-практиків полягає в тому, щоб на їх підставі, з їх урахуванням поглибити, оновити і розвинути принципи, форми і методи вивчення національного письменства на сучасному етапі становлення національної літературної освіти.

Становлення української національної ідеї та науково-методичної думки від найдавніших часів до кінця XVIII століття. Українська національна система освіти і виховання загалом та літературної освіти зокрема формувалась упродовж тисячоліть і має 15—20-тисячну історію. Її першопочатками були стародавні культури Оріяни, Трипілля, Сумерії, Мізіна. Вони знайшли свій подальший розвиток у культурі великої Матері-родоначальниці, "Риг Ведах", "Велесовій книзі", колядках і щедрівках, уперше у світі створених школах праУкраїни, клинописному письмі тощо.

Про високий рівень освіти та виховання наших далеких предків свідчать і цілий ряд фактів. Так, учені стверджують, що уже на початку III тисячоліття до нової ери на території сучасної України була писемність у вигляді, принаймні, 7 абеток. Серед них і перша у світі звукова абетка трипільської культури. Школу та учителів для навчання своїх дітей мали і сумеріяни. За сто років до Різдва Христового написана "Велесова книга", у якій відображено події нашої стародавньої історії та розповідається про культуру слов'ян, таку споріднену з сучасною українською культурою.⁹ Досить часто деякі дослідники заперечують або ж піддають сумніву ці факти. Але звернемося до праць чужоземних учених.

Видатний єврейський сумеролог Самуел Крамар у книзі "Із таблиць Сумерії" питанням виховання, школі, логіці, першим ідеалам моралі та епічній літературі сумеріян присвячує окремі розділи. Так, уже п'ять тисяч років тому в сумеріянських школах учителі навчали дітей не лише математики, географії, астрономії, зоології, мінералогії, а й граматики. Задовго до прийняття християнства на наших землях існували язичницькі школи, у яких також навчали грамоти та поширенню писемності.

Окрім того оріяни, трипільці, сумеріяни, пелазги, які багато тисячоліть тому жили на теренах України, створили ранній санскрит. Вони поширювали писемність на інших сусідніх землях. Зокрема, у виданій у 1965 році в Лондоні книзі професорів Грегема Кларка та Стюарта Піг'ота "Праісторичні суспільства" повідомляється, що 5500 років тому Середній і Близький Схід (Індія, Іран, Пакистан, Месопотамія, Палестина та їхні сусідні землі) був колонізований племенами, які, як автохтони жили у багатих степах між Карпатами та Кавказом і принесли сюди свою хліборобську культуру, звичаї та обряди. Вельми цікавими з цього приводу є і праці О.Чертова "Пелазго-фракійські племена, які заселяли Італію" (Москва, 1853), П.Лукашевича "Кореніслів грецької мови" (Київ, 1868), С.Наливайка "Індоарійські таємниці України" (Київ, 2004), С.Плачинди "Лебедя. Як і коли виникла Україна" (Київ, 2005) та інші. На підставі багатого археологічного, мовознавчого, історико-етнографічного матеріалу їх автори переконливо доводять не лише наявність письма в оріяни, пелазгів, етрусків, тобто слов'ян, які жили на території України, а і їх вплив на писемність, мову та культуру давніх народів Близького Сходу, Греції та Італії.¹⁰ "Пелазгійські племена (2200—2000 рр. до н.е. — О.В.), — пише О.Чертов, — були розсадниками первісної освіти в нашій частині світу. Евандро (син Меркурія і Ладі — О.В.) привіз (до Італії — О.В.) із собою ліру й ті музичні інструменти, які стародавні називали "лідійськими". Він також поширив пелазгійську писемність між племенами, які раніше від нього прибули до Італії... Взагалі із прибуттям цих переселенців (з теренів нинішньої України. — О.В.) Італія одержала початки просвіти, звичаї пом'якшувалися, мистецтва почали впроваджуватися і люди звикли до порядку".¹¹

Усебічно проаналізувавши грецьку мову та зіставивши її з іншими мовами, насамперед українською, П.Лукашевич знаходить у грецькій мові великий слов'янський прошарок, пояснюючи це явище впливом пелазгів та етрусків, адже й самі ж пізніші греки свідчать, що землеробство і письмо вони запозичили у пелазгів.¹²

У глибинах стародавніх праукраїнських суспільств формувалась наша світогляд, наша психологія, наш національний

характер і національний уклад життя. Без усебічного знання цих первнів годі й говорити про психологічний аналіз, про типи взаємозв'язків героя і світу, художньо-естетичні прийоми мотивації його дій, вчинків і становлення характеру, про національну самобутність нашого письменства.

Для українського козака Січ — то мати, матір'ю, неюко називаємо ми нашу Батьківщину — Україну. Чому? А тому, що на території України 20—15 тисяч років тому вже був культ *Великої Матері-Родоначальниці*.¹³ З тих незапам'ятних часів до Матері, жінки ставились як до святині, Берегині роду й народу.

Культ Правди, Справедливості, поклоніння Життю — то також одно з першоджерел національної самобутності української літератури. Знову ж таки це першоджерело бере свій початок у глибині віків. Досліджуючи "Велесову книгу", Б.Ребіндер говорить, що древні русичі жили життям вільних, не підлеглих багатим панам, бо їх у ті часи ще не було, селян. Трудова мораль, миролюбивий характер, поетичне світосприйняття, потяг до краси у всьому, чесність і т.д. зумовили різке заперечення і несприйняття нашими предками усього потворного, будь-якої неправди і кривди. Витоки їх філософії, їх світовідчуття, світосприйняття, світорозуміння, світовираження та світоутвердження криються в отому поклонінні Життю, адже "життя було для них виявом присутності Верховного Божества, яке сотворило усіх живих істот і всі рослини", а "душі їхніх померлих родичів дивляться на них з неба і радіють, коли русичі мужньо захищають свої землі, і плачуть, коли воїнам бракує хоробрості".¹⁴

Досить часто під час вивчення української літератури ведемо мову про *патріотизм, лицарство, візрці духовної досконалості* української людини, виведені у творах того чи того письменника. І то добре. Але досі ми не говорили про спадкоємність цих рис національної вдачі, які знову ж таки сформували і передали нам у спадок наші далекі пращури, на підставі яких виховували молоді покоління своїх сучасників. Основу духовної досконалості у їх виховній системі склали уявлення про родові зв'язки між усім суцям. Люди, небо, земля, вогонь, річка, дерева, квіти, тварини, птахи і т.д., і т.п. мислилися як члени одного великого Роду, на основі, так би мовити, кровних зв'язків між ними. Тому аналізуючи духовний зміст нашого письменства, необхідно виходити з усвідомлення того, що "спільнота нації в українській духовності історично усвідомлюється не природничо, а духовно-містично в Ідеї Роду",¹⁵ що світогляд українців не був ані магічним, ані пандемоністичним, адже в своїй основі він родовий, і в ньому немає поділу на живу й мертву природу, немає жодної різниці між людиною, річчю, явищами природи, а всі причинові зв'язки між ними розуміються як винятково родові.¹⁶ Зміцненню родових уз, звичаїв сімейного виховання, насамперед, святості у ставленні до сім'ї, слугували також божества Род і Рожаниця. З Ідеєю Роду в українській свідомості найтіснішим чином пов'язана Ідея Слави. Оскільки люди, земля, усе довкілля — то Рід, а Рід необхідно боронити, боронити стійко, мужньо, саможертвовно. Саме тому, стверджує Олег Ольжич, "провідною ідеєю українського народу від світанку віків є Ідея Слави — тобто безоглядна цінність героїчного поповнення призначення людини".¹⁷ Ось ці та інші складники духовно-світоглядного поступування нашого народу й мають становити основу вивчення української літератури в школі, основу національної ідеї в методиці викладання нашого вітчизняного письменства.

З наступом християнства рівноплінність української національної педагогічної думки порушується. Християнство утверджує візантійську культуру, візантійські звичаї, отже й цінності. Тим самим воно протиставляє себе звичаям духовного життя, освіти і виховання, сформованих на теренах Руси-України до його прийняття. Унаслідок цього встановлюється двовір'я — боротьба стародавнього, язичницького і християнського світоглядів, діалектика якого й обумовить характер подальшого становлення освіти та виховання. З одного боку, сліпе схилання перед візантійською та болгарською культурою викликало до життя зрадливість, паплюження наших національних звичаїв, дохристиянських духовних цінностей (пригадаймо тут, як добрі душі, які зміцнювали родові зв'язки, берегли і утверджували пам'ять

Роду в нових поколіннях, були оголошені християнською церквою поганством, різного роду Упірями та іншими злими духами, які знищували родово-світоглядну основу зв'язку поколінь, руйнували стародавні уявлення про Рід як святість, доречно тут нагадати і різкі виступи І.Вишенського проти них), пристосуванство. З другого ж боку, таке протистояння зміцнювало святість і бережне ставлення до них, їх плекання та оборону (народні свята, побут, звичаї, мова і т.д.). Досить часто виявляючи своє безсилля у боротьбі з останніми, християнство брало їх за основу, пристосовувало їх до своєї ідеології. Язичницький культ Сонця, поклоніння йому визначив, наприклад, зміст Різдва Христового. Замість язичницького Велеса, покровителя худоби, став християнський святий Власій. Навіть ревні християни визнавали двовір'я. Доволі прихильну оцінку язичницьким князям Ігореві та Святославу дає у "Слові про закон і благодать" (1037—1050 рр.) й митрополит Іларіон. Він висловлює ідею незалежності Русі-України від Візантії та її рівноправності серед інших країн. А це спрямовувало у відповідне русло й усю систему освіти та виховання в Київській Русі, утверджувало національні підстави для їх становлення у наступні періоди.

Слід також зауважити, що курсів української літератури у ті часи в навчальних освітніх закладах, звичайно, не було. Однак у писемних пам'ятках, зокрема "Ізборнику Святослава" (1076 р.), "Повчанні" Володимира Мономаха (кінець XI—1125 р.) маємо виразні *дидактичні настанови та методичні поради* щодо читання книг, роздуми про їх значення у формуванні духовного світу, насамперед молодих поколінь.

Продовжуючи традиції усної народної творчості, письменства Русі-України, література XIV—XVIII століть відіграла винятково важливу роль, по-перше, в утвердженні народної мови в усій системі освіти та виховання, протистоячи тим самим засиллю церковщини, по-друге, вона стала дієвою зброєю у боротьбі проти чужоземних, насамперед візантійських, впливів на всі сфери життя українського суспільства і, по-третє, була одним з джерел формування української національної ідеї та української національної свідомості загалом. Скажімо, однією з основоположних у лекціях "Ифика иерополитика или философия нравоучительная" видрукуваних у 1712 році в Києві, була ідея формування людини та її поглядів з допомогою народної мови, народного оточення, народних звичаїв та обрядів. Такої ж позиції у своїй літературній та освітній діяльності дотримувалися і К.Транквіліон-Ставровецкий, М.Смотрицький, Г.Сковорода, інші письменники, вчені, викладачі братських шкіл.¹⁸ Більше того, у своїх працях та педагогічній діяльності вони орієнтувалися на створення загальнонаціональної системи культури, освіти і виховання, близько підійшовши до усвідомлення національної ідеї як основоположної підстави у розв'язанні пов'язаних з нею проблем. Це дало сильний поштовх до пошуків нових форм і методів утвердження національних начал в освіті та вихованні. Прямим їх наслідком стала поява "Лексикона словеноросского" П.Беринди (1627), "Граматики словенороской" І.Ужевича (1643) та інших праць. У них обґрунтовувалась думка про окремішність української мови, її національна самобутність. Важливим науково-освітнім центром стала і Києво-Могилянська академія. Для її викладачів та студентів українська мова була найефективнішою зброєю у боротьбі проти унії і католицизму. Завдяки цьому вона поступово виходила з-під впливу церковщини, віддалялась у викладанні від старослов'янської і стала формуватись як національна українська літературна мова. Відтак українська мова як окремий навчальний предмет, попри усі заборони і перешкоди, починає займати чільне місце в навчальних програмах освітніх закладів. З тим приходиться потреба співвідносити себе, національний характер і світогляд з нею, творити на її основі на цих підставах нову, справді народну літературу, новий духовний світ нації, повертатися до її духовних та ідейних первнів.

Поставлені часом завдання у справі національної освіти та виховання вимагали подальшої розробки *дидактичних підстав* такої роботи, у якій література мала особливе призначення. В чому ж вони виявилися? Який їх зміст?

Яка їх роль у становленні сучасної методики викладання української літератури?

Насамперед слід наголосити на тому, що викладачі українських братських шкіл, Києво-Могилянської академії, колегіумів, інші культурно-освітні діячі одним з найголовніших своїх завдань мали формувати національну самосвідомість своїх вихованців. Нищівній колонізації, а згодом зросійщенню необхідно було *протиставити* свої, українські національні ідеали, свій національний уклад життя, свої національні, духовні, соціальні та історичні цінності і у такий спосіб активізувати процес національного самосвідомлення, дати можливість кожному *співвіднести себе* з різними цінностями, з різними прошарками суспільства, визначити в них своє місце як українця. За таких обставин викладачі, професори і т.д. навчали учнів та студентів *критично сприймати* порівнюване і зіставляване, доводити своєї висновки та узагальнення, отже і осмислювати вивчуваний матеріал. Це ж, у свою чергу, формувало і такі дидактичні принципи, як принцип *свідомого навчання, тісного його зв'язку з життям та природовідповідності, навчання розвиваючого і виховуючого*. Характерно, що уже тоді рідна мова усвідомлювалась як одна з основоположних підстав протистояння схоластиці та утвердження принципів *доступності, природовідповідності, свідомого навчання*.

Скажімо Г.Сковорода у трактаті "Благородний Еродий", обґрунтовуючи необхідність виходити у вихованні з природних, тобто національних, обставин устами Еродія говорить своїй співбесідниці: "Носит ея славная притча сия: "Не ходи в чужій монастир с твоим уставом, а в чужую церковь с твоим типиком". У нас не как у вас, но совсем иной род испитания в моде".¹⁹ Виріши без перепон, тобто за природних обставин, у рідній національній стихії, говорить далі він, ми й розвиваємося природно, самостійно й охоче робимо все те, що святе і бажане, до чого покликала нас природа, адже природність виховання таїться в народі, "как огонь и свет утаился во кремешке",²⁰ вихователів лише потрібно "викресати" її звідти.

Формуючи національні підстави усїєї системи навчання в національній школі, ще у 30—40-х роках XVII ст. Й.Кононович-Горбацький, І.Гізель, а згодом у XVIII ст. — Г.Сковорода, застерігали від схоластики, від надмірного і невинуватого захоплення Біблією, відстоювали незалежність освіти і виховання від релігії, а людини і природи від Бога, утверджували принцип гармонійного розвитку особистості в процесі навчання.

Звідси такі дидактичні прийоми, як *зіставлення* на основі часткової схожості між предметами і явищами, *спонукання до пошуків, виявлення та аналіз* прихованого їх природного змісту, *умовиводи, з'ясування виховного значення* цього змісту. Це докорінним чином руйнувало церковну схоластику, навчало учнів мислити, розуміти сутність вивчаного, а не механічно запам'ятовувати його.

Рух думки у ході пізнання у такому разі вів до відкриття і пізнання істотного, до самопізнання як самоудосконалення, самовизначення своєї сутності, свого місця та призначення у світі, до опанування собою та обставинами. Психологічною основою таких способів навчання є чуттєве, досвідне пізнання, незадоволення досягнутим, що служило пробудженню прагнення знати більше, до осягнення істини та осягання її в уяві, а відтак послідовну і цілеспрямовану роботу думки у цьому напрямі. Джерелом емоційного осягання у процесі пізнання, за Г.Сковородою, є сам процес шукання істини, єдність чуттєвого і раціонального, подолання труднощів, які виникають на шляху пізнання істини, радість подолання сумнівів, упевненість, задоволення досягнутим і т.д. Звідси і розуміння Г.Сковородою ролі серця як єдності думок, почуттів і прагнень людини у процесі пізнання нею світу. Ця роль визначається тим, що серце — "це інтимні мислі людини, переконання, почуття і пов'язані з ними прагнення, що визначають її діла і вчинки, її поведінку".²¹ Вчення Г.Сковороди про серце знайде свій подальший розвиток у філософських та психолого-педагогічних поглядах Т.Шевченка, М.Гоголя, П.Куліша, П.Юркевича, Д.Чижевського, інших діячів літератури, культури, науки і освіти в Україні XIX століття,²² творча спадщина яких має бути взятою на оз-

броєння сучасною методикою вивчення української літератури в загальноосвітній та вищій школі.

Важливо не забувати й про те, що національна філософсько-педагогічна думка XVI—XVIII століть ставила в центр уваги проблему вияву і розвитку внутрішньої сутності людини. Лекції, бесіди, диспути, пояснення на основі прикладу, самостійна робота, інші способи навчання у братських, козацьких, січових, кобзарських школах, колегіумах, Острозькій та Києво-Могилянській академіях ґрунтувались на підставах природовідповідності, єдності чуттєво-емоційного та розсудкового ставлення до дійсності у процесі пізнання. Сам же процес такого пізнання мав за основу кінцеву мету: вияв і розвиток внутрішнього світу особистості, її природних задатків, нахилів та здібностей, формування цього світу на підставі уявлень про красу, вишуканість, благородство, досконалість і довершеність, а відтак і розуміння мети, смислу та цінності життя, власної життєвої позиції у відповідності зі звичаями національного укладу життя та завданнями часу.

У козацьких та січових школах, наприклад, поряд з військовою справою, тіловихованням дбали про духовний світ своїх вихованців, формували їх світогляд, гармонію фізичної та духовної досконалості як взірць української людини. "Головна мета козацької педагогіки, — пише Ю. Руденко, — виховати волелюбну і незалежну особистість, козака-лицаря, мужнього громадянина. Провідні завдання — виховувати в підростаючих покоління національну свідомість і самосвідомість, український характер і світогляд, формувати національну і загальнолюдську духовність, готувати фізично загартованих і мужніх воїнів-захисників рідного народу, виховувати громадян, які розвивали б культуру, економіку та інші сфери життєдіяльності народу".²³

Характерно, що кобзарі, творці та виконавці українського народного героїчного епосу (а це досить часто були випускники січових і козацьких шкіл) добре послугоувалися під час виконання дум та історичних пісень про козаків принципом пояснення на основі прикладу. Розвиваючи у своїх слухачів почуття гордості за свою національну історію та її героїв, обов'язку перед ними, поглиблюючи розуміння ними національної честі та гідності, вони усебічно розкривали духовний світ Б.Хмельницького, І.Богуна, І.Сірка, інших козацьких отаманів і полководців, формуючи таким чином у найглибших і найширших верствах українського суспільства національні ідеали української людини, передаючи їх з покоління в покоління. Ці настанови і повчання переходили у такий спосіб у практику братських шкіл та інших освітніх закладів України, що переконливо засвідчують, наприклад, "Вірші на жалостний погреб зацного рицера Петра Конашевича-Сагайдачного, гетьмана войска... Запорозкого", складені ректором Київської братської школи Касіяном Саковичем, та інші твори панегіричної літератури.

Таким чином література в системі виховання молоді мала чітко окреслене призначення: вона була покликана розвивати національну природу і сутність особистості, допомагати вихованцям формувати своє розуміння мети, смислу і цінності життя, утверджувати високі національні морально-етичні ідеали і на цьому ґрунті знаходити своє покликання, своє місце в ньому. Виконати таке призначення давня українська література повною мірою за обставин того часу, звичайно, не могла. Художні твори, літописи і т.д. залишалися недоступними широким масам, українське письменство та його історія як окремих навчальних предметів в освітніх навчальних закладах тоді не викладались, або ж в окремих випадках викладались спорадично, у зв'язку з риторикою, питаннями теоретичного плану та творчими художніми вправами, обов'язковими в курсах піітики. Та, як

бачимо, саме вони стали сильним поштовхом у формуванні національних основоположних підстав методики викладання української літератури, створили твердий ґрунт для подальшого їх становлення і розвитку в XIX—XX ст.

Посилання

- ¹ Січинський В. Чужинці про Україну. Вибір з описів подокожей по Україні та інших писань чужинців про Україну за десяти століть. — К., 1992. — С.24.
- ² Там само. — С.158.
- ³ Там само. — С.184.
- ⁴ Любар О.О., Стельмахович М.Г., Федоренко Д.Т. Історія української школи і педагогіки. — К., 2006. — С.22—23.
- ⁵ Лозко Галина. Українське язичництво. — К., 1994. — С.4.
- ⁶ Там само.
- ⁷ Лук'яненко Олександр. Родоцентрична педагогіка: історико-теоретичні розвідки. — Полтава, 2008. — С.29.
- ⁸ Докладніше про це див.: Стельмахович М.Г. Українська народна педагогіка. — К., 1997; Лук'яненко Олександр. Родоцентрична педагогіка: історико-теоретичні розвідки. — Полтава, 2008; Мироліубов Юрій. Ригведа і язичество. — К., 2009.
- ⁹ Докладніше про це див.: Любар О.О., Стельмахович М.Г., Федоренко Д.Т. Історія української школи і педагогіки. — К., 2006 та інші джерела.
- ¹⁰ Докладніше про це див.: Любар О.О., Стельмахович М.Г., Федоренко Д.Т. Історія української школи і педагогіки. — С.63—91; Силенко Лев. Мага Віра. Рідна Українська Національна Віра. Святе письмо: Велике світло волі: Співвідношення віри, науки, філософії, історії. — К., 1998. — С.66—94; Ребіндер Борис. Велесова книга: Життя та релігія слов'ян. — К., 1993; Воланський Ф. Пам'ятники слов'янської писемності до Різдва Христового // Основа. 1993. — №24 (2). — С.156—164 і т.д.
- ¹¹ Чертков Олександр. Пелазго-фракійські племена, які заселяли Італію // Основа. — 1994. — №26 (4). — С.95.
- ¹² Лукашевич Платон. Коренеслів грецької мови // Основа. — 1996. — №31 (9). — С.107.
- ¹³ Див.: Силенко Лев. Мага Віра. — С.96.
- ¹⁴ Ребіндер Борис. Велесова книга: життя та релігія слов'ян. — С.43—44.
- ¹⁵ Ольжич Олег. Націоналістична культура // Ольжич Олег. Незнаному воякові. — К., 1994. — С.231.
- ¹⁶ Докладніше про це див.: Петров Віктор. Передхристиянські релігійно-світоглядні елементи. Генеза народних звичаїв та обрядів // Енциклопедія українознавства. Загальна частина. — К., 1994. — С.247.
- ¹⁷ Ольжич Олег. Незнаному воякові. — С.231.
- ¹⁸ Про це докладніше див.: Митюров Б.Н. Развитие педагогической мысли на Украине в XI—XVII в.в. — К., 1968; Зб. "Педагогічні ідеї Г.С.Сковороди". — К., 1972 та інші праці.
- ¹⁹ Сковорода Григорій. Повне збір. творів: У 2-х т. — К., 1973. — Т.2. — С.102.
- ²⁰ Сковорода Григорій. Повне збір. творів: У 2-х т. — К., 1973. — Т.2. — С.109.
- ²¹ Костюк Г.С. Елементи діалектики в психологічних поглядах Г.С.Сковороди // Педагогічні ідеї Г.С.Сковороди. — К., 1972. — С.268.
- ²² Див.: Юркевич Памфіл. Серце та його значення у духовному житті людини, згідно з ученням слова Божого // Юркевич Памфіл. Вибране. — К., 1992. — С.73—114; Чижевський Дмитро. Українська філософія // Українська культура. Лекції за редакцією Дмитра Антоновича. — К., 1993. — С.167—187; Його ж: Нарис з історії філософії на Україні. Друге видання. — Мюнхен, 1983.
- ²³ Руденко Ю.Д. Українська козацька педагогіка: відродження, пошуки, перспективи // Рідна школа. — 1994. — №5. — С.152.

Статья посвящена обзору педагогической мысли в Украине от самых давних времен до конца XVIII в., определены источники и особенности становления украинской национальной идеи в методике изучения украинской литературы.

Ключевые слова: образование, школа, изучение, литература.

In this have done systematic survey of pedagogical thinks in Ukraine from older times to end XVIII century, was defined sources and especially development of Ukrainian national idea in the methodical learning Ukrainian literature.

Key words: education, upbringing, school, learning, literature.